

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TA'LIMNI
RIVOJLANTIRISH RESPUBLIKA
ILMIY-METODIK MARKAZI

Maktabgacha yoshdagi bolalar neyropsixologiyasi asoslari va amaliy ahamiyati

Reja:

1. Neyropsixologiya fanining predmeti va asosiy tushunchalari.
2. Miyaning tuzilishi va psixologik jarayonlar bilan bog'liqligi.
3. Maktabgacha yoshdagi bolalarda asab tizimi rivojlanishining neyropsixologik xususiyatlari.
4. Kognitiv, motor va emotsional funksiyalarning shakllanish bosqichlari.
5. Asosiy buzilishlar: nutq rivojlanishi kechikishi, diqqat va xotira muammolari, giperaktivlik, autizm spektri.
6. Neyropsixologik diagnostika va kuzatuv metodlari.
7. Korreksion ishlanmalar va individual yondashuv.
8. Neyropsixologning pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlikdagi vazifalari.

1. Neyropsixologiya fanining predmeti va asosiy tushunchalari

Neyropsixologiya — psixologiya va nevrologiya fanlari kesishmasida shakllangan ilmiy yoʻnalish boʻlib, inson miyasining tuzilishi va faoliyatini, shuningdek, psixik jarayonlarning neyrofiziologik asoslarini oʻrganadi. Ushbu fan bosh miyaning turli boʻlimlari va ularning funksional tizimlari qanday qilib xotira, diqqat, nutq, tafakkur va emotsional jarayonlarni taʼminlashini tushuntiradi.

Neyropsixologiyaning asosiy tushunchalari

quyidagilardan iborat:

Funksional tizim — miyaning turli bo'limlari birgalikda bajaradigan murakkab psixik faoliyat mexanizmi.

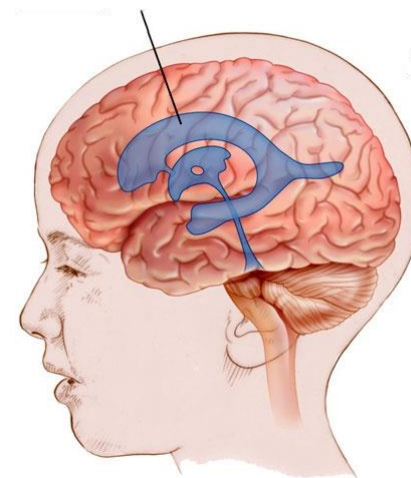
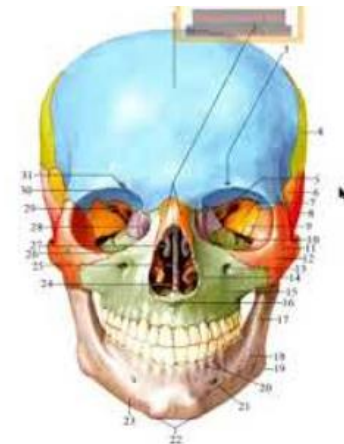
Lateralizatsiya — bosh miya yarim sharlarining ixtisoslashuvi, ya'ni chap yarim shar asosan nutq va mantiqiy fikrlash uchun, o'ng yarim shar esa obrazli va emotsional jarayonlar uchun mas'ul.

Plastiklik — miya neyronlarining yangi sharoitlarga moslashish, yangi bog'lanishlar hosil qilish qobiliyati.

Bosh miya bo'limlari va ularning psixologik jarayonlar bilan bog'liqligi:

Peshona bo'limi (frontal soha). Yuqori darajadagi tafakkur, rejalashtirish, irodaviy boshqaruv va diqqat jarayonlarini boshqaradi. Bolalarda peshona bo'limlari faoliyatining sust rivojlanishi impulsivlik, giperaktivlik yoki o'quv faoliyatida barqarorlikning yo'qligiga olib keladi.

Chakka bo'limlari (temporal soha). Eshitish tahlili, nutqni tushunish, xotira jarayonlari bilan bog'liq. Ushbu sohada nuqson bo'lsa, bola nutqni qabul qilishda, so'zlarni yodlash va eslab qolishda qiyinchiliklarga duch keladi.

Tepa bo'limi (parietal soha). Harakatlarni muvofiqlashtirish, predmetlarni fazoda idrok etish, matematik fikrlash jarayonlarida muhim ahamiyatga ega. Bolalarda ushbu sohaning sust rivojlanishi yozishni o'rganishda, makon munosabatlarini tushunishda qiyinchilik tug'diradi.

Ensa bo'limi (oksipital soha). Ko'rish analizatori markazi joylashgan. Bu sohada muammolar kuzatilsa, vizual idrok va tasavvurda cheklanishlar paydo bo'ladi.

Miya yarim sharlarining o'zaro aloqasi

Chap yarim shar asosan nutq, mantiqiy va analitik faoliyat uchun javobgar. O'ng yarim shar obrazli, intuitiv va emotsional jarayonlarni boshqaradi. Bolalarda lateralizatsiya jarayoni maktabgacha davrda faol shakllanadi va ularning kognitiv rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Asab tizimining neyropsixologik rivojlanish bosqichlari:

3–4 yosh. Sensor-motor tajribalar yetakchi o‘rin tutadi. Nutqning birlamchi shakllari faol rivojlanadi. Oddiy xotira jarayonlari (takrorlash orqali eslab qolish) kuchayadi.

5 yosh. Miyaning peshona qismi faol shakllanadi, bu esa bolaning o‘z xatti-harakatini nazorat qilish qobiliyatini kuchaytiradi. Diqqatni ma’lum vaqt davomida bir obyektda saqlash qobiliyati paydo bo‘ladi. Nutqda grammatik tuzilmalardan foydalanish kengayadi.

BRAIN AND IDEA

6–7 yosh. Maktabga tayyorgarlik davrida asab tizimi murakkab intellektual faoliyatni qo'llab-quvvatlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Mantiqiy xotira va og'zaki tafakkur rivojlanadi.

Emotsional barqarorlik nisbatan ortadi, bola ijtimoiy qoidalariga moslasha boshlaydi.

Neyropsixologik xususiyatlar:

Neyronlararo bogʻlanishlarning koʻpayishi – sinapslarning faol shakllanishi sababli bola yangi bilim va koʻnikmalarni tez egallaydi. **Plastiklik** – bolaning miyasi kattalarga qaraganda yuqori darajada moslashuvchan boʻlib, korreksion mashqlar orqali tez rivojlanish imkonini beradi. **Lateralizatsiya jarayoni** – chap va oʻng yarim sharlar vazifalarining ixtisoslashuvi boshlanadi, bu esa nutq va tafakkurning rivojlanishiga asos yaratadi. **Hissiy va ijtimoiy omillarning taʼsiri** – bola psixik rivojida muloqot, oilaviy muhit va tarbiyaviy sharoit katta ahamiyat kasb etadi.

5. Asosiy buzilishlar: nutq rivojlanishi kechikishi, diqqat va xotira muammolari, giperaktivlik, autizm spektri

1. Nutq rivojlanishi kechikishi. Sabablari: chap yarim shar temporal va frontal bo'limlari faoliyatining sustligi, neyronlararo bog'lanishlarning yetarlicha shakllanmaganligi.

Belgilari: 3 yoshdan keyin ham oddiy gap tuzmaslik, so'z boyligining cheklanganligi, talaffuzning buzilishi. Oqibatlar: muloqotda qiyinchilik, ijtimoiy izolyatsiya, o'quv faoliyatida kechikish.

2. Diqqat va xotira muammolari.

Sabablari: peshona bo'limlari faoliyatining to'liq shakllanmaganligi. Belgilari: vazifani oxirigacha bajara olmaslik, tez chalg'ish, eslab qolish va qayta tiklash qiyinligi. Oqibatlar: o'yin va o'quv jarayonida sust faoliyat, nutq va tafakkur rivojida kechikish.

3. Giperaktivlik sindromi (Diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi).

Sabablari: neyrotransmitter tizimi(sinapsdagi impulsni kimyoviy moddaga aylanish jarayoni)ning yetuk emasligi, frontal bo'limlarning funksional sustligi. Belgilari: ortiqcha harakatchanlik, impulsivlik, diqqatni jamlay olmaslik. Oqibatlari: tarbiyachilar va ota-onalar bilan nizoli vaziyatlar, jamoaga moslasha olmaslik.

4. Autizm spektr buzilishlari. Sabablari: miya yarim sharlararo aloqalarning buzilishi, ijtimoiy-emotsional markazlarning sust ishlashi. Belgilari: ko'z kontaktidan qochish, nutqning cheklanganligi, stereotip harakatlar, ijtimoiy o'yinlarga qiziqmaslik. Oqibatlari: kommunikativ va ijtimoiy moslashuvning qiyinlashuvi.

6. Neyropsixologik diagnostika va kuzatuv metodlari

Maktabgacha yoshdagi bolalarda neyropsixologik diagnostika — bu bolaning psixik rivojlanishi, kognitiv faoliyati, nutq va motor funksiyalaridagi xususiyatlarni chuqur ilmiy oʻrganish jarayonidir. Diagnostikaning asosiy maqsadi — bolaning neyropsixologik profilini aniqlash, rivojlanishdagi ijobiy va muammoli jihatlarni koʻrsatish hamda korreksion dasturlarni ishlab chiqishga asos yaratishdir.

7. Korreksion ishlanmalar va individual yondashuv

Neyropsixologik korreksiya — bu bolaning psixik faoliyatidagi qiyinchiliklarni bartaraf etishga, miya faoliyatini muvofiqlashtirishga va kognitiv hamda emotsional rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan ilmiy asoslangan mashg'ulotlar tizimidir. Maktabgacha yoshda neyropsixologik korreksiya eng samarali hisoblanadi, chunki bu davrda miya yuqori darajadagi plastiklikka ega bo'ladi.

8. Neyropsixologning pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlikdagi vazifalari

- ◆ Maktabgacha yoshdagi bolalarda neyropsixologik rivojlanishni qo'llab-quvvatlash faqatgina mutaxassisning individual ishiga bog'liq emas, balki pedagoglar va ota-onalar bilan samarali hamkorlikni ham talab qiladi. Chunki bola ko'proq vaqtini oila va ta'lim muassasasida o'tkazadi, u
- ◆ yerdagi ijtimoiy muhit uning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TA'LIMNI
RIVOJLANTIRISH RESPUBLIKA
ILMIY-METODIK MARKAZI

Ishtirokingiz uchun rahmat!